

Lakialoite 7

Markku Pohjola /sd ym.: Lakialoite laiksi rikoksesta epäillyn julkisesta puolustuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Eduskunnalle

ALOITTEEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Ehdotuksen mukaan rikosasiain vastaajalla olisi varallisuusasemastaan riippumatta oikeus laissa säädetyissä tapauksissa saada julkinen puolustaja.

Rikosoikeudenkäynnissä on vallitsevana periaatteena se, että rikoksesta epäillyllä tai rikosasian vastaajalla on varallisuudesta riippumatta aina oltava oikeus saada oikeudenkäyntiavustaja eli puolustaja. Tämä periaate käy ilmi myös Suomen vuonna 1975 ratifioimasta Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymän kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/76) 14 artiklasta ja Suomen osalta 10 päivänä toukokuuta 1990 voimaan tulleen Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien turvaamisesta tehdyn yleissopimuksen 6 artiklasta (SopS 19/90). Mainitut määräykset edellyttävät muun muassa, että asianosaisilla on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua asian käsittelyyn.

Rikoksesta epäillyllä olisi oikeus saada pyynnöstään valtion varoilla palkattu puolustaja silloin, kun hän on pidätettynä tai vangittuna tai kun hän on epäiltynä tai syytteessä rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta. Niin ikään tuomioistuinten olisi omasta aloitteestaan määrättävä

epäillylle puolustaja silloin, kun hän ei kykene ilman avustajaa puolustamaan itseään, kun epäilty on alle 18-vuotias tai kun epäillyllä on sellainen puolustaja, joka ei kykene puolustamaan epäiltyä. Tutkinnan johtajan olisi ilmoitettava avustajan tarpeellisuudesta tuomioistuimelle.

Esityksessä ehdotettu julkinen puolustus voi vain vähäisessä määrin lisätä valtiolle aiheutuvia kustannuksia. Suurin osa niistä tilanteista, joissa julkinen puolustaja ehdotuksen nojalla määrätään, kuuluu jo nykyisin maksuttoman oikeudenkäynnin piiriin. Eräitä yksittäisiä tapauksia tulee kuitenkin olemaan, jolloin julkista puolustajaa tarvitseva henkilö ei täytä maksuttoman oikeudenkäynnin edellytyksiä. Niiden lukumäärä tulee kuitenkin olemaan niin vähäinen, että kustannusten laskennallinen arvioiminen ei ole mahdollista. Puolustajan mukanaolo oikeudenkäynnissä helpottaa tuomioistuinta asian käsittelyssä.

Ehdotus laiksi rikoksesta epäillyn julkisesta puolustuksesta on tarkoitettu tulemaan voimaan vuoden 1997 alusta yhtä aikaa hallituksen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevan lain (HE 82/1995 vp) kanssa.

PERUSTELUT

Julkista puolustusta tai ylipäätään puolustusta rikosasioissa koskevaa lakia tarkoittava ehdotus sisältyy useisiin vuosisadan vaihteen jälkeen valmistuneisiin tuomioistuin- ja oikeudenkäyntilainsäädännön kokonaisuudistuksiin. Niiden li-

säksi esimerkiksi vuonna 1964 annettiin hallituksen esitys eduskunnalle syytetyn julkista puolustusta koskevaksi lainsäädännöksi (HE 9/1964 vp). Esitys peruutettiin kuitenkin valtiontaloudessa ilmenneiden vaikeuksien vuoksi.

Eduskunta on vastauksessaan hallituksen esitykseen esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 14/1985 vp) edellyttänyt, että hallitus ryhtyy pikaisiin toimenpiteisiin lakiesityksen antamiseksi muun muassa julkisen puolustuksen järjestämiseksi siten, että se voitaisiin saattaa voimaan samanaikaisesti esitutkintalain ja pakkokeinolain kanssa vuoden 1989 alusta. Sellaista esitystä ei kuitenkaan ole annettu.

Pääministeri Lipposen hallitus antoi eduskunnalle esityksen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 82/1995 vp). Kuitenkin tästäkin esityksestä on jätetty pois julkista puolustusta koskeva lakiehdotus. Näin on tapahtunut ilmeisesti sen vuoksi, että samassa yhteydessä on jätetty pois oikeusministeriössä valmisteltu ehdotus oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta virallisen syyttäjän ajamassa rikosasiassa, jossa vastaajaa vastaan ajettu syyte hylätään. Viimeksi mainitun uudistuksen ottamisesta lakiin ehdotetussa muodossa olisi aiheutunut valtiolle laskelmien mukaan noin 22,5 miljoonan markan kustannukset. Tämä seikka ei kuitenkaan saisi olla esteenä rikoksesta epäillyn julkisen puolustuksen järjestämiselle.

Päinvastoin rikosoikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen edellyttää, että samanaikaisesti järjestetään rikoksesta epäillyn puolustus asianmukaisella tavalla. Sen jälkeen kun maksutonta oikeudenkäyntiä koskeva laki 10 päivänä maaliskuuta 1989 on saatettu koskemaan myös esitutkintaa, ehdotuksen toteuttamisella ei valtiotalouden kannalta ole merkittävää vaikutusta. Uudistuksen toteuttaminen on sen sijaan periaatteellisesti erittäin tärkeää.

Puolustaja on tärkeä ensinnäkin siitä periaatteellisesta syystä, että muuten rikosasiain vastaaja ei ole oikeudenkäynnissä tasavertaisessa asemassa, kun hänen vastapuolenaan on virallinen syyttäjä. Kuten edellä on selostettu, rikosasiain vastaajalla ei ole oikeudenkäynnissä toimimismahdollisuutta. Lisäksi rikosasian oikeudenkäynti on järjestetty siten, että siinä erilaisin keinoin pyritään välttämään syyttömän tuomitseminen rikoksesta rangaistukseen. Jotta sanottu tavoite toteutuisi ja jotta rikoksesta epäillyllä olisi mah-

dollisuus ymmärtää asemansa oikeudenkäynnissä, hänellä tulisi olla puolustaja. Puolustajan läsnäolo oikeudenkäynnissä on tärkeä myös tuomioistuimen kannalta sen vuoksi, että oikeudenkäynnin johtaminen ja siten oikeaan lopputulokseen pääseminen on helpompaa, jos oikeudenkäynnin asianosaiset ovat tasavertaiset.

Rikosasiain vastaajan mahdollisuus saada puolustaja on meillä pääosin järjestetty riittävän hyvin. Sellaiset rikoksesta epäillyt, jotka saavat maksuttoman oikeudenkäynnin, saavat pääsäännön mukaan itselleen myös valtion varoista palkatun oikeudenkäyntiavustajan. Niiden, joilla ei ole mahdollisuutta maksuttomaan oikeudenkäyntiin, on katsottu olevan niin varakkaita, että he voivat hankkia avustajan omalla kustannuksellaan.

Joskus rikoksesta epäillyllä, joka ei voi saada maksutonta oikeudenkäyntiä, ei ole kuitenkaan varaa hankkia itselleen riittävän hyvää oikeudenkäyntiavustajaa. Tämä on sitä suurempi epäkohta, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Sen vuoksi onkin tärkeätä, että varallisuusasemasta riippumatta voidaan aina turvata rikoksesta epäillylle mahdollisuus saada puolustaja.

Meillä ei ole laissa selkeitä säännöksiä siitä, miten puolustajan tulee toimia. Osa menettelytapavoista määräytyy hyvää asianajotapaa koskevien menettelytapaoheiden perusteella ja osa maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain (87/73) säännösten nojalla. Rikoksesta epäillyn kannalta olisi hyvä, että laissa olisi myös selkeät säännökset siitä, miten puolustajan rikoksesta epäiltyä puolustaessaan on toimittava.

Rikoksesta epäillyn julkisesta puolustuksesta annettavan lain hyväksyminen edellyttää myös eräitä muutoksia hallituksen esitykseen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 82/1995 vp) sisältyvän oikeudenkäynnistä rikosasioissa ehdotetun lain 9 lukuun sekä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain muuttamista.

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että Eduskunta hyväksyisi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki**rikoksesta epäillyn julkisesta puolustuksesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä.

Epäillyn puolustajana voi toimia hänen valitsemaansa oikeudenkäyntiavustaja tai -asiamies (yksityinen puolustaja) tai tuomioistuimen määräämä oikeudenkäyntiavustaja tai -asiamies (julkinen puolustaja).

2 §

Epäillyn pyynnöstä hänelle on määrättävä julkinen puolustaja, jos hän on:

- 1) pidätettynä tai vangittuna; taikka
- 2) epäiltynä tai syytteessä rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta.

3 §

Julkinen puolustaja on määrättävä viran puolesta, kun:

- 1) epäilty ei kykene puolustamaan itseään;
- 2) epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa;
- 3) epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai ei kykene puolustamaan epäiltyä; tai
- 4) siihen on muu erityinen syy.

Julkista puolustajaa ei saa 1 momentin nojalla määrätä ilman erityistä syytä sellaisessa yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai jossa muutoin odotettavissa olevaan rangaistukseen ja asian selvitettyyn tilaan nähden syytetyn oikeusturva ei edellytä puolustajan määräämistä.

4 §

Julkisen puolustajan määrää se tuomioistuin, jossa rikosasia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille. Jos asian käsittely on päättynyt eikä muutoksenhakua tai vastauksen antamista varten säädetty aika ole kulunut umpeen, mää-

rää julkisen puolustajan asiaa viimeksi käsitellyt tuomioistuin.

Ennen asian vireilletuloa, tuomioistuimen istuntojen välisenä aikana tai muutoksenhakua tai vastauksen antamista varten säädettyinä aikana käräjäoikeus voi määrätä julkisen puolustajan istunnossa tai kansliassa kokoonpanossa, jossa tuomioistuimen muodostaa yksin sen puheenjohtaja. Kysymys julkisen puolustajan määräämisestä voidaan tarvittaessa siirtää käsiteltäväksi yhdessä sen rikosasian kanssa, jota varten julkista puolustajaa pyydetään.

Kun julkisen puolustajan määräämistä koskeva pyyntö käsitellään kansliassa ja kun asiaa ei ratkaista pyynnön mukaisesti, päätöksen antamispäivä on ilmoitettava hakijalle kirjallisesti hyvissä ajoin ennen päätöksen antamista.

5 §

Samassa asiassa epäillyillä, joiden edut saattavat olla ristiriidassa keskenään, ei saa olla samaa puolustajaa.

6 §

Julkiseksi puolustajaksi on määrättävä asianajaja. Jos sopivaa asianajajaa ei ole saatavilla tai jos siihen on muu erityinen syy, julkiseksi puolustajaksi voidaan määrätä myös muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla toisen asiamiehenä. Puolustajaksi määrättävälle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi tehtävään määräämisestä.

Milloin epäilty itse on ehdottanut julkiseksi puolustajakseen kelpoisuusvaatimukset täyttävän henkilön, tämä on määrättävä, jollei siitä aiheudu huomattavia kustannuksia tai erityiset syyt toisin vaadi.

Julkiseksi puolustajaksi ei saa määrätä sitä, joka on:

- 1) toiminut epäillyn neuvonantajana tutkittavaan rikokseen liittyvässä asiassa;
- 2) epäiltynä, syytteessä tai tuomittu rikoksesta, joka on omiaan vähentämään hänen luotettavuuttaan puolustajan tehtävässä; tai
- 3) muulla perusteella esteellinen.

7 §

Määräys toimia julkisena puolustajana voidaan peruuttaa, jos puolustajaa ei enää tarvita tai jos peruuttamiseen on jokin muu pätevä syy. Milloin epäilty ottaa yksityisen puolustajan, määräys on peruutettava, jollei siitä aiheudu huomattavaa haittaa.

8 §

Julkinen puolustaja ei saa ilman tuomioistuinten lupaa panna toista sijaansa.

9 §

Puolustaja on velvollinen huolellisesti hyvää asianajotapaa noudattaen valvomaan epäillyn etua ja oikeutta sekä siinä tarkoituksessa edistämään asian selvittämistä.

10 §

Puolustajan tulee niin pian kuin mahdollista neuvotella epäillyn kanssa ja ryhtyä valmistelemaan hänen puolustustaan sekä ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, joita epäillyn oikeuden valvominen vaatii. Hänen on avustettava vastaajaa myös haettaessa muutosta ylemmässä tuomioistuimessa.

11 §

Puolustajasta on lisäksi soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäyntiasiamiehestä ja -avustajasta erikseen säädetään.

12 §

Julkiselle puolustajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 15 §:ssä ja 16 §:n 1 ja 3 momentissa säädetään. Jos vastaaja, jolle on määrätty julkinen puolustaja, on nimennyt todistajan, todistajalle maksetaan korvaus valtion varoista siten kuin maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 8 §:ssä säädetään.

13 §

Jos vastaaja, jolle ei ole myönnetty maksutonta oikeudenkäyntiä, tuomitaan rangaistukseen teosta, josta hänelle on vaadittu rangaistusta, hänet voidaan velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista 12 §:n nojalla maksettaviksi määrätty kustannukset.

Milloin vastaajan velvoittaminen suorittamaan 1 momentissa tarkoitettut kustannukset oli-

si hänen rikoksensa laatuun tai siitä hänelle tuomittuun seuraamukseen taikka hänen henkilökohtaisiin ja taloudellisiin oloihinsa nähden kohtuunta, korvausta on alennettava tai jätettävä se kokonaan tuomitsematta.

14 §

Jos asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa tai jos syyte on hylätty, jäävät julkiselle puolustajalle valtion varoista maksetut palkkio ja korvaus valtion vahingoksi.

Milloin asianomistajan yksin ajama syyte jätetään tutkimatta, sillensä tai hylätään, tuomioistuimen on harkittava, jäävätkö 1 momentissa mainitut palkkio ja korvaus valtion vahingoksi vai onko asianomistaja velvoitettava korvaamaan ne kokonaan tai osaksi valtiolle.

15 §

Tuomioistuimen 12—14 §:n nojalla antamaan päätökseen haetaan muutosta noudattaen soveltuvin osin, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 23—25 ja 27 §:ssä säädetään.

16 §

Epäillyllä on oikeus erikseen valittaa päätöksestä, jolla julkisen puolustajan määräämistä koskeva pyyntö tai esitys on hylätty taikka määräys on peruutettu määräämättä samalla tilalle toista puolustajaa. Valitusvallan säilyttämiseksi päätökseen on ilmoitettava tyytymättömyyttä heti, jos päätös on julistettu epäillyn tai hänen edustajansa saapuvilla ollessa ja muussa tapauksessa viimeistään seitsemäntenä päivänä tiedoksisaantipäivästä. Muutoin on noudatettava, mitä muutoksen hakemisesta alioikeuden päätöksiin säädetään.

Jos 1 momentissa tarkoitettuun päätökseen on ilmoitettu tyytymättömyyttä, on, milloin tuomioistuin katsoo syytä olevan, asian käsittely keskeytettävä, kunnes kysymys on lainvoimaisesti ratkaistu.

Hovioikeuden on käsiteltävä tässä pykälässä tarkoitettu valitusasia kiireellisenä.

17 §

Päätökseen, jolla julkinen puolustaja on määrätty, ei saa hakea muutosta.

Hovioikeuden päätökseen, jolla julkista puolustajaa koskeva pyyntö tai esitys on hylätty tai puolustajaa koskeva määräys on peruutettu, saa hakea muutosta vain, jos korkein oikeus oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 3 §:n nojalla myöntää valitusluvan.

18 §
Tarkemmat säännökset tämän lain soveltamisesta ja täytäntöönpanosta voidaan antaa asetuksella.

19 §
Tämä laki tulee voimaan päivästä 199 .

2.

Laki **oikeudenkäynnistä rikosasioissa**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1—8 luku
(Kuten hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

3—6 §
(Kuten 2—5 § hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

9 luku **Oikeudenkäyntikuluista**

1 §
(Kuten hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

7 §
Jos syytetä ei nosteta, rikoksesta epäillylle määrätään korvaus esitutkinnasta aiheutuneista 2 §:n 1 momentissa tarkoitetuista kuluista noudattaen soveltuvin osin 3—8 §:n säännöksiä.

Korvausta ei saa kuitenkaan tuomita 1 momentin nojalla, jos asia esitutkintalain (449/87) 43 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla on päätetty jättää saattamatta syyttäjän harkittavaksi tai jos syyttäjä on tämän lain 1 luvun 7 tai 8 §:n taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla päättänyt jättää syytteen ajamatta.

8 §
(1 mom. kuten 6 § hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

Jos esitutkinnan päätyttyä ei ole nostettu syytetä, voidaan korvausta esitutkinnasta aiheutuneista kuluista vaatia erikseen kanteella. Kanteen vireillepanosta ja asian käsittelystä on soveltuvin kohdin voimassa, mitä syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta annetussa laissa (422/74) säädetään.

9—13 §
(Kuten 7—11 § hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

10—13 luku
(Kuten hallituksen esityksessä n:o 82/1995 vp)

2 §
Siltä osin kuin virallisen syyttäjän syyte tai muu vaatimus joko kokonaan tai osittain hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä, vastaajalla on oikeus korvaukseen valtion varoista:

1) avustajan tai asiamiehen käyttämisestä aiheutuneista kustannuksista;

2) todistelusta esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana aiheutuneista kustannuksista;

3) tuomioistuimeen saapumisesta aiheutuneista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä; sekä

4) työstä ja ajanhukasta asian selvittämiseksi, mikäli toimenpiteet, joista kustannukset ovat aiheutuneet, ovat olleet kohtuuden mukaan tarpeen hänen oikeutensa valvomiseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu korvaus voidaan jättää kokonaan tai osittain määräämättä vastaajalle, jos hän valheellisella tunnustuksella tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla on antanut aiheen syytteen nostamiseen.

Vaikka vastaaja tuomitaan rangaistukseen tai muuhun seuraamukseen, hänelle voidaan määrätä valtion varoista 1 momentissa tarkoitettu korvaus sellaisista kustannuksista, jotka syyttäjä on tahallisesti tai huolimattomuudesta virheellisesti menettellyllä hänelle aiheuttanut.

3.

Laki**maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 10 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään maksuttomasta oikeudenkäynnistä 2 päivänä helmikuuta 1973 annetun lain (87/73) 10 §:ään, sellaisena kuin se on muutettuna 7 päivänä tammikuuta 1977, 23 päivänä joulukuuta 1988 ja 30 päivänä joulukuuta 1992 annetuilla laeilla (3/77, 1125/88 ja 1668/92), uusi 2 momentti, jolloin nykyinen 2 ja 3 momentti siirtyvät 3 ja 4 momentiksi, seuraavasti:

10 §

Rikoksesta epäillylle määrätystä avustajasta on sen lisäksi, mitä tässä laissa säädetään, voimassa, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (/) 2 luvussa säädetään puolustajasta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .

Helsingissä 19 päivänä maaliskuuta 1996

Markku Pohjola /sd
Reino Ojala /sd

Matti Vähänäkki /sd
Matti Saarinen /sd